

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel II (1888-1900)

Oerlemans, F.J.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Oerlemans, F. J. (2013). *De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel II (1888-1900)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

29 Een demonische vriendschap

Aan de Haarlemmertrekvaart, niet ver van Amsterdam, ligt het dorp Sloterdijk. Boven de lage huizen piekt de witte toren van de Petruskerk. Het was dinsdag 18 september 1894. Het water van de Haarlemmertrekvaart glinsterde in het zonlicht. In de Hervormde kerk groepte die dag een klein gezelschap samen dat de inzegening bijwoonde van het huwelijk tussen Pieter Tideman en Anna Elizabeth Eman. De ouders van de 20-jarige bruid waren afwezig, evenals de vader (die weduwnaar was) van de 23-jarige bruidegom.⁶⁴⁴ Uit de Amsterdamse bent waren de schilderretser Willem Witsen en de schrijverpostbeambte Jan Hofker als getuigen aanwezig. Willem Kloos en Hein Boeken schitterden door afwezigheid. Volgens de huwelijksakte was de jonge bruidegom van beroep redactiesecretaris van De Nieuwe Gids. Deze rechtenstudent, wiens invloed op Kloos van een geheel ander karakter was dan die welke hij had gekend in de tijden met zowel Perk als Verwey - die Kloos' creativiteit tot grote hoogte wisten te brengen - had inmiddels de positie overgenomen waar Willem Kloos zo aan hechtte. Kloos' verkleefdheid aan Tideman had iets pathetisch en kende grote periodes van verkillig.

Maar in die Sloterdijkse dagen zien we dat Kloos het secretariaat van het tijdschrift eraan gaf ten faveure van Tideman. Kloos leek het administratieve gedoe beu en zijn genegenheid voor Tideman – die veel minder stabiel bleek dan de standvastige Verwey – gaf hem alle ruimte zich te blijven uitspreken tegen de ‘verraderskliek’ uit Bussum. Hein Boeken, die zich nog steeds voegde naar de grote leider van De Nieuwe Gids, had geen enkele invloed op Kloos en werd opnieuw met hem een zwerver tegen wil en dank.

29.1 Sloterdijk

Terug in Amsterdam betrok Tideman met zijn vriendin en aanstaande vrouw Betsy de Hofstede Meer en Vaart in Sloterdijk, onder de rook van Amsterdam. Boeken en Kloos, die zich afficheerden als dakloze bedelaars, maar in werkelijkheid die ‘vreselijke’ Israëls ontlieden, die onder hen huisde, konden bij hen komen inwonen. Als gaste aan de jongeman, die ondanks de tussen hen opspelende spanningen bereid was hem te steunen en onderdak te verlenen, trad Kloos af als secretaris van *De Nieuwe Gids* en droeg deze functie aan hem over, zoals hij koeltjes meldde aan Van der Goes:

Amice, Bij deze deel ik je mede, dat ik op je kantoor ben gekomen om je de nieuwe redactie van De Nieuwe Gids officieel voor te stellen. Ik voeg daarbij, dat mijn opvolger als redacteur-secretaris is geworden de heer P. Tideman [...]. Eventueel verdere tegenwerking tegen een geregelde voortgang van het tijdschrift zal door de maatregelen die er door de redactie zijn genomen worden tegen gegaan en ik vertrouw dus dat ge voortaan verstandiger zult handelen.⁶⁴⁵

⁶⁴⁴ Brief van Pieter Tideman aan Alphons Diepenbrock, d.d. 30 augustus 1894, in: Reeser 1967, dl. II, p. 209.

⁶⁴⁵ Brief van Willem Kloos aan Frank van der Goes, d.d. 30 april 1894, in: Van der Goes 1931, p. 72. Ook in: Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 97. Brief van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 14 april 1894, in: Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 208.

Het Sloterdijks triumviraat Kloos, Boeken en Tideman had de touwtjes van de Ennegee in handen genomen.⁶⁴⁶ Het was nu Tideman die als nieuw benoemde redactiesecretaris voor de samenstelling van het tijdschrift zorgde. Jan Hofker briefde als trouwe vriend van Witsen het reilen en zeilen van *De Nieuwe Gids* en het doen en laten van Kloos door aan de Villa Zonneberg in Ede:

Willem en Hein hebben er een week gelogeed bij Pet. Willem komt elken dag uit, maar loopt nog slecht en soms is hij neerslachtig. [...] ⁶⁴⁷ Morgenavond ga ik naar Pet tot Woensdag overdag. Hij heeft een studeerkamer, magnifiek. Het huis is nu zoo wat in orde. [...] Maar je weet toch Wim, dat Hein óók redacteur is geworden? Er zijn dus weer drie namen op.⁶⁴⁸

Maar de harmonie bleek, gezien de karakters, binnen het triumviraat bijzonder broos. Voortdurend lagen ze met elkaar overhoop. 'De Poëten vertrekken morgen (Dinsdag) ochtend of middag,' schreef de heer des huizes aan Diepenbrock, 'wij hadden bedrijvigheid gisteravond een Concussio opinionum et amorum, waar de bliksem der psychische lucht keerde en de gemoederen in het spoor lichtte.'⁶⁴⁹

Kloos en Boeken verlieten Meer en Vaart en nestelden zich in een leegstaande koepel aan de Haarlemmertrekvaart. Toen het met Kloos' gezondheid weer wat minder ging, vertrokken zij naar Ede, waar Witsen Kloos op geregelde tijden bemoederde op zijn Villa Zonneberg net als Boeken in Sloterdijk gedaan had.

Juist in de periode dat Kloos zwierf van het ene adres naar het andere en hij zich moest zien te bedruipen met het geld dat *De Nieuwe Gids* genereerde, met aftrek van Tidemans jaarwedde van 600 gulden, verscheen bij de uitgever Versluys zijn bundel *Verzen* en was Kloos, die leed aan chronisch geldgebrek, met de financiële injectie die deze bundel hem gaf, voorlopig even uit de brand.

Na vijftien jaar dichterschap was Kloos' eerste dichtbundel, inclusief 82 scheldsonnetten, eindelijk daar.⁶⁵⁰ De 'zieke' Kloos had er zo op het oog een rommelige uitgave van gemaakt. Iedere chronologie ontbrak en de oorspronkelijke opdrachten bij de verzen waren bijna alle weggelaten. Ook stonden er gedichten zelfs tweemaal in. Maar wanneer men met een onbevangen en onbevooroordeelde blik de bundel beschouwt, blijkt dat Kloos wel degelijk heeft nagedacht over de opbouw van zijn bundel en ook het moment van verschijnen was veelzeggend.

Naar alle waarschijnlijkheid is Kloos bij de samenstelling van de bundel geassisteerd door hen met wie hij bijna dagelijks verkeerde: zowel de dichter Hein Boeken als Pet Tideman,

⁶⁴⁶ Brief van Jan Hofker aan Willem Witsen, d.d. 2 april [1894], Witsenarchief, KB, 75C51 II/8.

⁶⁴⁷ Dat moeilijke lopen van Kloos – dat zagen we ook al bij zijn reis naar Italië – heeft er alle schijn van dat Kloos voortdurend leed aan jichtaanvallen.

⁶⁴⁸ Brief van Jan Hofker aan Willem Witsen, d.d. 2 april [1894], Witsenarchief, KB, 75C51 II/8. Ook in: Vergeer 1985, p. 152.

⁶⁴⁹ Brief van Pieter Tideman aan Alphons Diepenbrock, gedateerd 26 maart 1894, in: Reeser 1967, dl. II, p. 166. Voor Vergeer 1985, p. 152 is deze brief het bewijs voor zijn stelling dat Boeken en Kloos vanaf de zevententwintigste tegenover Tideman wonen – 'bij de broer van Hein, de kunstschilder Dirk Boeken.' Michaël 1965, p. 362 over Kloos: 'april: verhuist naar een 'apart buitenverblijf' tegenover de woning van Tideman, woont daar bij de kunstschilder Dirk Boeken. Geen broer van Hein, wellicht een familielid.'

⁶⁵⁰ Kloos 1894.

zoals Van Vliet veronderstelt.⁶⁵¹ Onder meer een ongedateerde brief van Hein Boeken aan Versluys onderbouwt die veronderstelling. Uit eerdere verhalen weten we dat Kloos er geen been in zag zijn vriend Boeken in te zetten als boodschappenjongen en Hein op zijn beurt bereid was voor Willem al het nodige te doen. Dat zou kunnen verklaren dat Boeken en niet Kloos de correspondentie met uitgever Versluys verzorgde en het briefje van Boeken aan Versluys, zoals Van Vliet veronderstelt, geen overtuigend bewijs levert dat Kloos de orkestratie van zijn *Verzen* volledig uit handen had gegeven. Veel waarschijnlijker is het dat Kloos het domweg aan Boeken dicteerde:

Hierbij ontvangt U 6 vel van den heer Kloos om af te drukken, en nog een vers No XCI dat op de anderen moet volgen. Wilt u hierop de groote stukken laten volgen? Laat U het maar zoo gauw mogelijk zetten, dan is het binnen een paar dagen afgelopen. [...] Aan XCI ontbreekt één regel die in de proef wordt aangevuld.⁶⁵²

Wel verklaart dat zetten en schuiven met vellen en verzen de doublures van een aantal verzen, maar daarover hier verderop.

29.2 De *Verzen* van 1894

We gaan even terug naar het voorjaar van 1891. Zoals we eerder zagen speelde zich in die tijd in Kloos' *De Nieuwe Gids* het debat af rond het socialisme en had Kloos in diezelfde tijd zojuist een baantje gevonden bij *De Amsterdammer*. Zo op het eerste oog lijkt het hoogst onwaarschijnlijk dat noch het een noch het ander Kloos in het voorjaar van '91 plotseling op de gedachte bracht zijn verzen te bundelen en te laten verschijnen. Het baantje aan *De Amsterdammer* vond hij van meet af aan minderwaardig werk en het was dat Hein Boeken hem veel uit handen nam anders had Kloos er al veel eerder de brui aangegeven. Wellicht dat juist dat journalistenwerk hem uitdaagde zich als waar kunstenaar te presenteren. Daarnaast was het Kloos niet ontgaan dat de beide andere dichters van naam en faam uit zijn directe omgeving, Herman Gorter en Albert Verwey die door de buitenwacht als intimi van Kloos werden gezien en zeker werden beschouwd als dichters die behoorden tot de kring van *De Nieuwe Gids*, de laatste jaren behoorlijk productief geweest waren. Het was twee jaar terug dat Gorters *Mei* en Verweys *Verzamelde Gedichten* bij Versluys waren verschenen en een klein jaar terug de door hem zo bejubelde bundel *Verzen* van Gorter.

Vele vrienden van Kloos zullen bij hem erop hebben aangedrongen dat hij, die de belangwekkendste dichter van zijn epoëe was, nu eens eindelijk zijn verzen zou openbaren. Vandaar dat het briefje van 10 april 1891 van Willem Witsen aan zijn verloofde Elizabeth (Betsy) van Vloten in relatie tot Kloos van belang is. Hij schreef haar onder andere:

'je moet ook bedenken Beb, dat 'k Willem's portret oók nog te etsen heb – en dat van Hein eerst – als pròef – en waarschijnlijk zal dat wel heel lang moeten duren, – [...]

⁶⁵¹ Van Vliet 2003.

⁶⁵² Brief van Hein Boeken aan Willem Versluys, ongedateerd, Letterkundig Museum, Den Haag, V 00533.B.3. Zie hierover ook: Cailliau 2013, p. 103.

Toch waarschijnlijk niet voor Jùli of zoo? Zie je, dan moet Willem àf zijn – voor de uitgave.⁶⁵³

Daar staat het: Kloos komt met een uitgave en zijn vriend Witsen zal speciaal voor dit project Kloos' portret etsen. Het was al in brede kring bekend: Witsen zou het portret leveren, Van Dijsselhof (1866-1924) het bandomslag, Kloos de verzen en Versluys zorgde voor het drukwerk. Ook de jonge Van Schendel hoorde ervan en legde het in zijn befaamde vers 'Mast' - dat overigens verwijst naar het bekende café Mille Colonnes aan het Rembrandtsplein - voor ons vast:

'Ze hadden 't al Vierwillemsboek geheten/ Met nog drie Andre Willems voortgebracht,/ Voor band en voor portret en drukkerij'.⁶⁵⁴

Witsen had het werk aan Kloos' portret wat voor zich uit geschoven, zoals duidelijk werd uit zijn brief van eind juni: 'Ik ben gisteren aan Willem begonnen', maar 't hoeft eigenlijk niet meer vernemen we van Witsen – 'omdat hij niet uitgeeft – om drie redenen die 'k je wel 's zal vertellen en waarvan één is dat Mieb 't niet prettig vindt.– Maar 'k heb er toch wel plezier in om 'n ets van 'm te maken.'⁶⁵⁵ De foto die Witsen als voorbeeld voor zijn ets nam, had hij destijds zelf genomen. Toen de ets eenmaal klaar was, bleek het een volkomen kopie van de foto; tot en met de lichte vlek boven Kloos' hoofd. Alleen de speld op Kloos' boord is wat anders.⁶⁵⁶ Wat Kloos' toenmalige 'geliefde' Mieb Pijnappel tegen een eventuele publicatie kon hebben, wordt jammer genoeg niet duidelijk.

Ook naar de andere redenen die Kloos afhielden van een publicatie van zijn verzen in de zomer van 1891 blijft het gissen. Wellicht dat de condities die Versluys stelde Kloos niet bevielen. Want daarover wilde Kloos nog wel eens klagen. Wel ontving Kloos in mei 1891 een voorschot van f 100,- voor een eerste editie van zijn *Verzen*, waarop nog drie jaar moest worden gewacht.⁶⁵⁷ Een jaar later, dus in 1892, was een uitgave van Kloos' *Verzen* nog steeds actueel. Er werd zelfs over de mogelijkheid gedacht om Kloos' *Verzen*, die dan wel in een luxe uitgave zouden verschijnen, bij voorintekening in productie te nemen. Zo vertelde hij het althans later zijn aanstaande echtgenote Jeanne Reyneke van Stuwe. Maar dit initiatief stierf kennelijk een schone dood.⁶⁵⁸ Mogelijk had Kloos in 1891 al het gevoel dat Versluys hem, wat zijn *Verzen* betrof, 'verneukte'. Een veronderstelling die niet zo vreemd is, wanneer men ziet hoe Kloos in een brief aan Witsen reageerde op Versluys' traineren van een uitgave van Kloos' proza in de zomer van 1895:

Versluys, wien ik getracht heb mijn proza te verkoopen, verneukt me weêr. Eerst nam hij 't aan, het te doen. Dan zou hij me voorloopig 10 pop in de maand geven. De eerste tien pop stak hij me toe. Toen ik, 2 dagen vóór dato, om de 2^e tien pop liet

⁶⁵³ Brief van Willem Witsen aan Elizabeth van Vloten d.d. 10 [of 11?] april 1891, UBA (Universiteitsbibliotheek Amsterdam) XXX A46, 1076.

⁶⁵⁴ Van Schendel 1978, p. 371.

⁶⁵⁵ Brief van Willem Witsen aan Elizabeth van Vloten d.d. 29 juni 1891, UBA XXX A46, 1088.

⁶⁵⁶ Witsen 2003, p. 187, 201.

⁶⁵⁷ Zie: Van Vliet 2003, p. 87-104. Uit de getekende kwitantie blijkt dat Kloos voor een eerste editie van *Verzen* f 100,- ontving en f 55,- voor verdere uitgaven (p. 88).

⁶⁵⁸ Zie hierover: Cailliau 2013, p. 102.

vragen, was hij eerst niet thuis, op herhaald verzoek, kreeg ik een brief, dat hij er 'om finantiëele redenen' voor dit jaar van af moest zien. Verbeeld je! Nu denkt hij waarschijnlijk, dat ik 't voor een prijke aan hem zal overdoen. Maar dat kan ik niet, 't is 't eenige geldwaardige wat ik op 't oogenblik op de wereld heb.⁶⁵⁹

Kloos' prozawerk is dan ook nooit verschenen bij Versluys. Het was bij de uitgever Van Looy waar Kloos' kritisch werk in 1896 verscheen. En met succes, want twee jaar later is er al een tweede druk nodig.

Terug naar de uitgave van 1894. Toen de bundel eenmaal bij Kloos werd afgeleverd, was het Jan Hofker die zijn vriend Witsen daar uitvoerig over berichtte. We laten hem even aan het woord:

De bundel van Willem was er en het is werkelijk de moeite waard te zien hoe goed Versluys het er zoo alleen afgebracht heeft. Het formaat is iets groter, maar in de verhoudingen van dit dubbele blad, het papier is van het zwaarste japansch, de dikte van het boek zal 3½ c.m. zijn en hoort heelemaal bij de lengte en breedte. Dan is de band van bruin kalfsleer, met op het plat een gouden randje, heel smalletjes, en op den rug staat de titel in kleine gouden lettertjes [...] Daar beneden als een vulling een paar eenvoudige gouden figuurtjes, zooals die op oude ruggen te zien zijn. Het is heelemaal niets nieuws, maar een degelijk boek, zooals de degelijke banden en boeken van vroegere tijden. Van de snede is alleen de bovenzijde verguld.⁶⁶⁰

Jan Hofker had Kloos' luxe exemplaar in handen die tegelijkertijd met de gewone uitgave in perkamenten band verschenen was. Voor die luxe uitgave moest wel het lieve sommetje van f 25,- worden neergeteld. Dat deze 'prachuitgave', zoals Kloos in 1899 aan zijn toekomstige echtgenote Jeanne Reyneke van Stuwe schreef, niet geweldig marcheerde, wekt geen bevreemding. Vijf en twintig gulden was een hoop geld in die tijd. Zoals we weten moest Kloos lange tijd kans zien het met vijftig gulden in de maand te rooien. Wanneer er plannen zijn voor een nieuwe bundel verwacht Kloos dan ook niet dat Versluys nogmaals een dergelijk avontuur aangaat.⁶⁶¹

In het *Nieuwsblad voor den boekhandel* werd op 13 juli de verschijning gemeld van Kloos' bundel *Verzen*, gebonden in een goudkleurige perkamenten band waarop de auteursnaam en titel in gouden letters waren gestempeld en de verzen op Oudhollands papier waren gedrukt.⁶⁶² Deze gewone uitgave kon de liefhebber voor f 4,50 in bezit hebben. Een paar weken later verschenen de eerste kritieken in verschillende week- en maandbladen.⁶⁶³

'Een prachtbundel met zijn Hollandsch papier en zijn perkamenten band,' was de mening van Van Hall in zijn 'Letterkundige kroniek' van augustus in *De Gids*.⁶⁶⁴ Dezelfde Van Hall,

⁶⁵⁹ Brief van Willem Kloos aan Willem Witsen, d.d. [juli 1895], Witsenarchief, KB 75 C51.

⁶⁶⁰ Vervolg: brief van Jan Hofker aan Willem Witsen d.d. 14 [juni] 1894, Witsenarchief, KB 75 C51.

⁶⁶¹ Zie: Cailliau 2013, p. 104.

⁶⁶² Zie: Van Vliet 2003, p.87-104. Zie ook: Cailliau 2013, p. 104.

⁶⁶³ Ibid., p. 111-112.

⁶⁶⁴ Zie: Aerts 1987, p.72 e.v.

die zes jaar daarvoor nog had geschreven dat de jongeren hopeloos waren verdwaald, zag nu in Kloos een erfgenaam van Vondel.⁶⁶⁵ ‘In zijn vers’, zo vervolgde Van Hall zijn bespreking, ‘is het hooge, het trotsche, het sonore van den Meester, de metaalklank en de hooge stap, de stap waarmee op oude schilderijen en antieke beeldhouwwerken dikmanige paarden stappen. Dit geldt het geluid, het timbre, den rythmus; want modern is Kloos in zijn gevoelen, en het zijn, zijn passie, zijn eigen leven, die hij uitstort in zijn verzen.’⁶⁶⁶ Weinig waardering kon hij opbrengen voor Kloos’ zogeheten satirische verzen. ‘Men glimlacht er even om,’ zo betoogde Van Hall, ‘men bewondert een oogenblik de virtuositeit en de vindingskracht van den razenden poëet, maar dan laat men deze verzen verder rusten, om terug te keeren tot die andere, waarin de dichter, los van alle kleine hartstochten en bedoelingen, zijn dichterziel uitspreekt, hulde vragend niet voor zich zelf, maar ‘voor ’t Hoogre, dat zich door (hem) wil uiten.’ Van Hall had duidelijk oog voor de opbouw van Kloos’ bundel. Na enkele woorden over de dramatische fragmenten eindigde Van Hall zijn recensie als volgt: ‘Zou Willem Kloos gevoeld hebben dat ook de “God” in hem, “het Hoogere”, niet het liefst zich vertoont in den toorn van den stormwind, noch in den verzengenden gloed van het vuur, maar dat het komt – niet uitsluitend, doch bij voorkeur – in het vreedzaam suizen van een zachte stilte? Men zou het vermoeden, wanneer men ziet hoe, aan het eind van zijn *Verzen*, zijn toorn op eens gaat liggen, en hij – of men met een beteren indruk van hem mocht scheiden! – zijn slot-sonnet aldus aanvangt:

Door één lief woordje zou zich laten winnen
 Door één gebaar of vriendelijke oog-opslag
 Of door een luiden, open-heldren lach
 Na veel gevlei's en zachtjes-aan zoet minnen

Ik, die droef-wachtend op des Levens tinnen
 Melodieuus zit klagend, naar den dag
 Opstijgend glorieus, van wat eens mag
 Bevredigen mijn ziel en zachte zinnen.

Ook Van Nouhuys, die in *De Nederlandsche Spectator* schreef, wijdde een uitvoerige bespreking aan Kloos’ *Verzen*.⁶⁶⁷ ‘Voor mij ligt het boek *Verzen*: breed, zwaar, massief, met zijn perkamenten band om het oud-hollandsch papier: een trotsche uitgaaf: een boek als monument.’

Kloos’ scheldsonnetten zonderde Van Nouhuys bij zijn bespreking uit. Want dit was geen geniaal schelden, maar allerbelabberdst schelden. Hij had meer oog voor de poëet en citeerde als eerste de reizang, het slot van het dramatisch fragment ‘Sappho’:

⁶⁶⁵ [J.N.van Hall], ‘Letterkundige kroniek’. [Rec. van] *Verzen* van Willem Kloos, Amsterdam, W. Versluys, 1894, in: *De Gids* 58 (1894), dl. III, afl. 8, augustus, p. 363-368.

⁶⁶⁶ Twee jaar later maakte Van Hall deel uit van een jury die zich moest buigen over de toekenning van de D.A. Thieme prijs. Toen Kloos voor zijn *Verzen* de prijs werd toegewezen, leverde dat Van Hall in *De Nederlandsche Spectator* een spotprent op, waarop te zien is hoe Kloos door Van Hall wordt omkranst. Zie: Maas 1986, p. 324.

⁶⁶⁷ Maas 1986, p. 310. Van Nouhuys’ recensie verscheen in *De Nederlandsche Spectator* van 22 september 1894. Later herdrukt in: W.G. Van Nouhuys, *Studieën en Kritieken*, 1897, p. 42-48.

Heerlijk is de dag in het Oosten opgeblonken,
 't Jeugdige licht overal
 Zacht in breed-goudene vouwen neergezonken,
 Breidt zich in fonklenden val.

Mij ook is het licht in de loome ziel gevallen,
 Naar 'k in omhelzinge zoet
 Zag den eersten straal, hoe hij schuivend door de hallen
 Zuil-voet bevloeide na voet.

De ware poëzie trof Van Nouhuys ook aan in de kleine liederen, zoals:

O leven, zoet leven,
 'k Heb u zoo lief gehad,
 En met een innig beven
 Uw schoone lijf omvat.

Nu gaat het al verdwijnen...
 Maar heerlijk, ver omhoog
 En schooner zal verschijnen
 Wat mijne ziel bewoog.

Of in het innige, roerend-eenvoudige:

'O, laat mij tot uw voeten komen.'

Of in het sonnet :

'Ik ween om bloemen in den knop gebroken'.

Van Nouhuys besloot zijn recensie met het sonnet LXV:

Ik hield u dierder dan mijzelf. Ik had
 Geen dierbaar Zelf meer, want ik wierp mijn trots,
 Mijn donkren trots, mijn álles, wat ik had,
 Vóór uwe voeten, als de voeten Gods.

Ja, gij waart God, maar God mij van veel spots,
 Geen God van Liefde, – die mijn ziel vertradt
 Totdat zij sterven wilde; – toen daar, plots,
 Een lichte schimme door mijn duister trad:

Ik zag dat bleek gelaat, de siddering
 Dier lippen, – dàt waart Gij, – uw open hart
 Bloedde en die oogen weenden van terzij...

Toen wist ik àlles en op eens verging
 Al mijn verlangen en mijn wilde smart
 In mijmering en eindloos medelij.

‘Aan wien zulk een sonnet vermag te dichten,’ zo betoogde Van Nouhuys, ‘zoo vol hartstocht en smart, zoo vol zelfbeheersching, zoo innig doorvoeld, kan men hooge eischen stellen. Aan zeer hooge eischen voldoet hij. Wie niet overtuigd is leze overluide de zoo aangrijpend een stemming verklankende gedichten, “Mijn oogen branden” en “Der menschen hoogste smart is wonderbaar:” of dat pracht van een sonnet: “De Zee”.’ Met een keuze uit het fragment ‘Okeanos’ sloot Van Nouhuys zijn bespreking af.

Ook het *Tweemaandelijksch Tijdschrift voor Letteren, Kunst, Wetenschap en Politiek*, onder redactie van L. van Deyssel en Albert Verwey, dat in september 1894 voor het eerst verscheen, besteedde in de rubriek poëzie ruime aandacht aan Kloos’ bundel.⁶⁶⁸ ‘Hij is dan toch maar de hartstochtelijkste mensch van Nederland,’ stelde Verwey in zijn kritiek. Ook Verwey zonderde in zijn bespreking Kloos’ scheldsonnetten uit. ‘Dat laatste jaar is Kloos niet gedisponeerd geweest,’ zo meende Verwey en ‘Rhodopis’, Kloos’ eersteling, zag Verwey meer als een aankondiging dan als de verschijning van Kloos’ unieke dichterschap. ‘Van ’80 tot ’93 heeft Kloos verzen geschreven,’ zo vervolgde Verwey, ‘die of volkomen schoon, of van zuivere aandoening, òf in maat en klank, fantasie en accent symphatiek en ruim van allure, blijvende gedenkteekens van een schoone, groote, aangedane ziel zullen zijn.’ Als een voorbeeld citeerde Verwey vers LI:

O, mijn gedachten, tript nu lief en zoetjes,
 Al kleine kinderen op bloote voetjes,

Ook Verwey wees, net als Van Hall, op de reizang uit ‘Sappho’ als een van de voorbeelden in diezelfde categorie. ‘Als het waar is wat Huet eens gezegd heeft,’ zo vervolgde hij zijn recensie, ‘dat sommige verzen onsterfelijk zijn, omdat zij onveranderlijke menschelijke aandoeningen in eenvoudige taal uitdrukken, dan is Kloos door veel van zijn verzen, vooral door die vroeger onder den titel *Het Boek van Kind en God* zijn uitgegeven, zeker van de onsterfelijkheid’:

O, dat ik haten moet en niet vergeten!
 O, dat ik minnen moet en niet vergaan!
 Ach! Liefde-in-Haat moet ik mijzelfen heeten,
 Want geen kan de andere in mijn hart verslaan.

‘Nog grooter, want algemeener, met zijn eenvoudige lijnen en heel geen pretentie,’ aldus Verwey, ‘is het sonnet op de zee’:

⁶⁶⁸ *Tweemaandelijksch Tijdschrift*, september 1894, afl. 1, p. 111-119.

De Zee, de Zee klotst voort in eindelooze deining,
 De Zee, waarin mijn Ziel zich-zelf weerspiegeld ziet;
 De Zee is als mijn Ziel in wezen en verschijning,
 Zij is een levend Schoon en kent zich-zelve niet.

Ten slotte besprak Verwey de poëzie die hem het liefst was: Kloos' hartstochtelijke poëzie. Want hartstocht leek hem het schoonst als die getemd werd door het genot van haar schoonheid. 'Een vers lijkt mij pas goed als het om die schoonheid is gemaakt,' zo vervolgde Verwey zijn betoog. 'Aandoeningen en beelden en gedachten mogen zich er onder bewegen als de aderen onder de huid, als de stroominkjes onder de strooming, maar meedoen moeten ze allen tot één aandoening van schoonheid.' Zo'n vers, omwille van de schoonheid, was Kloos' Judaskus:

O, Judas-kus! verdoembre Judas-kus!
 Gij, week-zoet op mijn lippen, als een fijn
 Venijn, dat druipt fel op het week satijn
 Van mijnen rooden mond... Ai! bittre kus,

'Maar zijn puurst-schoone verzen' schreef Kloos naar Verweys overtuiging in de kalme jaren van onbekendheid. Verwey sloot af met het sonnet II, waarvan hij meende dat iedere klank meespeelde in de stroming van de muziek:

Zoals daar ginds, aan stille blauwe lucht,
 Zilveren-zacht, de half-ontloken maan
 Bloeit als een vreemde bloesem zonder vrucht,
 Wier bleeke bladen aan de kim vergaan,

Zóó zag ik eens, in wonder-zoet genucht,
 Uw half-verhulde beelt'nis voor mij staan, –
 Dán, met een zachten glimlach en een zucht,
 Voor mijn verwonderde oogen ondergaan.

Ik heb u lief, als droomen in den nacht,
 Die, na een eind'loos heil van éénen stond,
 Bij de eerste schemering voor immer vloôn:

Als morgen-rood en bleeke sterren-pracht,
 Iets liefs, dat men verloor en niet meer vond,
 Als alles, wat héél ver is en héél schoon.

Geen van de recensenten van destijds had kritiek op de inrichting van Kloos' bundel, noch schreven zij over de verregaande slordigheid die ten grondslag zou liggen aan de uitgave van Kloos' verzen. Latere bezorgers van Kloos' *Verzen* dan wel bloemlezers hebben een en al kritiek op Kloos' bundeling uit 1894. We zetten ze op een rijtje.

Vergeer, die van mening is dat de bundel wel heel merkwaardig is opgebouwd, is het uitvoerigst. De eerste afdeling, aldus Vergeer, heeft zeker 90 sonnetten uit de periode 1878 - juli 1893, waarvan de nummers 91 en 92 doublures van 55 en 50 zijn en nummer 93 is een sonnet op de dood van Mr. A.D. de Vries, waarvan aangenomen mag worden dat het in werkelijkheid het in memoriam voor Jacques Perk is van november 1881. Als tweede afdeling volgen dan de lyrisch-poëtische stukken en als derde onderdeel de sonnettenreeks 94-177 (waaronder twee verschillende sonnetten zijn aangeduid met nummer 141). Deze verzen werden, zo verondersteld Vergeer, simpelweg ongecorrigeerd en in dezelfde volgorde overgenomen uit *De Nieuwe Gids*. De titels ten slotte bij de verzen verdwenen wat tot gevolg heeft dat niet meer duidelijk is tegen wie ze gericht waren.⁶⁶⁹

Naar Pricks mening is er 'in onze literatuur geen tweede verzenbundel aanwijsbaar die zo lukraak in elkaar werd gezet: met verwaarlozing, respectievelijk verstoring van de chronologie, met schrapping van bijna alle oorspronkelijke titels en met volledige weglating van de overigens niet talrijke opdrachten; dit ook nog ontsierd door ontoelaatbare slordigheden als, bijvoorbeeld, het tweemaal afdrukken van een zelfde tweetal gedichten'.⁶⁷⁰

Ook Stuiveling was, net als de andere critici overigens, van mening dat aan de hand van de bundel Kloos' ontwikkeling als dichter onmogelijk kon worden afgelezen en stelde vervolgens vast dat die wanorde geen enkel doel diende.⁶⁷¹ Hubert Michaël ten slotte zag net als Vergeer, Prick en Stuiveling de samenstelling van de bundel als zeer willekeurig en noch chronologisch noch psychologisch te verdedigen.⁶⁷²

Zo is de uitgave van *Verzen* 1894 de geschiedenis ingegaan als de bundel van een verwarde geest, aldus Van Vliet.⁶⁷³ Maar die opvatting is door Van Vliet overtuigend bestreden. Hij ziet in Kloos' inrichting van zijn bundel een daad van strategisch inzicht dat tot doel had Kloos' dichterschap volledig tot zijn recht te laten komen. De twee epische en het ene dramatische fragment vormde naar Van Vliets overtuiging de scheiding tussen Kloos' lyrische poëzie en zijn 'satirische' sonnetten uit de laatste periode. Het sonnet CLXXVI, waarmee de bundel besloot en waarop ook Van Hall al eerder wees, liet zien wat de dichter voor de toekomst nog vermocht.

Diezelfde Van Hall had in zijn bespreking van Kloos' *Veertien jaar Literatuur-Geschiedenis, 1880-1893*, er ook al blijk van gegeven dat hij Kloos' strategie achter de inrichting van zijn verzamelde kritisch werk begreep. Zo stelde Van Hall in zijn bespreking over Kloos' kritisch proza zich volledig te kunnen vinden in Kloos' strategie zijn 'Veertien jaar' te openen met zijn studie over Jacques Perk die de inleiding vormde tot de uitgaaf van Perks gedichten.⁶⁷⁴

Van Vliet wijst er vervolgens op dat een zo omvangrijke bundel als *Verzen* niet in één drukproces kon worden uitgevoerd; in een drukkerij ontbrak het materiaal daartoe eenvoudigweg. Zo kon het gebeuren dat Kloos al een deel van de drukproeven corrigeerde terwijl een ander deel van de bundel nog op de drukkerij werd gezet. Dit verklaart volgens Van Vliet dan ook

⁶⁶⁹ Vergeer 1987, p. 88.

⁶⁷⁰ Kloos 1980, p. 5-6.

⁶⁷¹ Kloos 1959, p. 179-180. Zie hierover vooral Van Vliet 2003.

⁶⁷² Michaël 1965, p. 15.

⁶⁷³ Van Vliet 2003.

⁶⁷⁴ [J.N.van Hall], 'Letterkundige kroniek', in: *De Gids*, 60 (1896) deel III, p. 328-335.

de doublures aan sonnetten in de bundel.⁶⁷⁵ Uiteraard beschouwt ook Van Vliet de doublures als ongewenst.

De ontvangst van de bundel was ondanks de prijs van 4,50 zeer succesvol. De kritieken waren immers lovend en de verkoop liep zo goed, dat de uitgever besloot het jaar daarop een nieuwe bundel met Kloos' verzen uit te geven.

In september 1895 verscheen Kloos' *Nieuwe Verzen* bij Versluys, in een heel wat bescheidener uitvoering.⁶⁷⁶ De bundel, in een blauwe stoffen omslag waarop in sierschrift de auteursnaam en de titel zijn gedrukt, kon worden aangeschaft voor f 2,25. *Nieuwe Verzen* bevatte 95 verzen aangevuld met nog niet eerder gepubliceerde 'Okeanos'-fragmenten. Zowel Van Hall in *De Gids* als Verwey in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* kon maar weinig waardering opbrengen voor Kloos' *Nieuwe Verzen*. Van Hall vroeg zich zelfs af 'of de dichter Kloos door zijne vroegere vrienden en geestverwanten, onder wie hij destijds als de eerste onder zijns gelijken schitterde, thans min of meer als een *outlaw* beschouwd wordt.'⁶⁷⁷

Kloos' *Verzen* uit de zomer van 1894 beleefde bij Versluys een tweede druk in 1902 en een derde druk in 1917.⁶⁷⁸

Bij de uitgever de Wereldbibliotheek verscheen in 1932, nog tijdens Kloos' leven, een vierde zogeheten 'definitieve' druk, en deze wordt gezien als de laatste door de dichter geautoriseerde uitgave van zijn verzen uit 1894.⁶⁷⁹ Wel verlangde deze uitgever dat Kloos zijn scheldsonnetten grotendeels verwijderde. Kloos was dan wel bereid in de scheldsonnetten het mes te zetten, maar zag dan toch graag de bundel aangevuld met de verzen die hij schreef bij de dood van zijn hartsvriend Willem Witsen en de verzen die hij schreef voor Alphons Diepenbrock.

Daar wilde de uitgever niet aan en Kloos moest het verder doen met deze omvang. De uitgave werd voorafgegaan door de ets waar Witsen al in 1891 mee doende was. De ets was al eerder verschenen in de door Theo Nieuwenhuis verzorgde uitgave van *Honderd verzen en Okeanos* uit 1909, die ter gelegenheid van Kloos' vijftigste verjaardag in een kleine oplage bij Versluys was verschenen.⁶⁸⁰

Verscheidene onderzoekers hebben zich terecht de vraag gesteld waarom Kloos zo lang gewacht heeft met de bundeling van zijn verzen. Men zou nog een stap verder kunnen gaan en zich eveneens de vraag stellen waarom Kloos juist rond diezelfde tijd ook zijn studies en kritieken aan het verzamelen was. De bundeling van zijn literaire kritieken uit de periode 1880-1893 die in twee delen verscheen onder de titel *Veertien-jaar literatuurgeschiedenis* volgde relatief kort op Kloos' *Verzen* uit 1894.⁶⁸¹

Kloos zag zijn werk, zo veronderstellen wij, aan de 'oude' *De Nieuwe Gids* als een afgesloten periode. Bij de rangschikking van het beschikbare materiaal voor beide bundels ging Kloos

⁶⁷⁵ Van Vliet 2003.

⁶⁷⁶ Zie Cailliau 2013, p. 104.

⁶⁷⁷ [J.N. van Hall]'Nieuwe Verzen van Willem Kloos', in: *De Gids* 60 (1896), dl. 1, p. 207; Albert Verwey, 'Willem Kloos, 'Nieuwe Verzen'', in: *Tweemaandelijksch Tijdschrift* 2 (1895-1896), dl. 1, nr. 3 (januari 1896), p. 538-539.

⁶⁷⁸ Willem Kloos, *Verzen I*, Versluys, Amsterdam 1902; Willem Kloos, *Verzen I*, Versluys, Amsterdam 1917.

⁶⁷⁹ Willem Kloos, *Verzen*, Wereldbibliotheek, Amsterdam 1932.

⁶⁸⁰ Willem Kloos, *Honderd verzen en Okeanos*, Versluys, Amsterdam 1909.

⁶⁸¹ Willem Kloos, *Veertien jaar literatuurgeschiedenis*, Amsterdam 1896.

uit van zowel compositorische als inhoudelijke criteria en ging hij in dit opzicht aan de chronologie voorbij.

Zo opende Kloos zijn verzameling kritisch proza met zijn inleiding bij Perks *Gedichten* en besloot de bundel met zijn opstel 'Verleden, heden en toekomst' en doorbrak daarmee iedere chronologie. Met zowel het openen als het eindigen met een beginselverklaring waarin hij de uitgangspunten voor Tachtig omstandig uiteenzet, onderstreepte Kloos nog eens dat hij in beide uitgaven uit de jaren negentig van de negentiende eeuw niet lukraak te werk ging, maar over de inrichting van beide bundels grondig had nagedacht.

Zijn bundel *Nieuwe Verzen* uit 1895 was duidelijk een initiatief van de uitgever Versluys en stond buiten Kloos' afronding van zijn poëtisch en kritisch werk uit zijn 'eerste' *Nieuwe Gids* periode.

29.3 *De Nieuwe Gids als speelbal (1894)*

Terug naar de actualiteit van het vroege voorjaar van 1894. De breuk tussen Kloos en de rest van de Amsterdamse bent was een feit. Zijn oude vrienden van de redactie keerden zich nu ook openlijk tegen hem. Terecht verlangden zij als eigenaarredacteuren tenminste enige controle over *De Nieuwe Gids*. Op hun verzoek was de oud-redacteur Verwey in zijn positie als mede-eigenaar van het blad naar Sloterdijk afgereisd om daar met de driekoppige redactie Boeken, Tideman en Kloos, van wie alleen de laatste eigenaarredacteur van het blad was, van gedachten te wisselen.⁶⁸² Al spoedig werd het Verwey duidelijk dat Kloos nergens toe was te bewegen en iedere poging van Verwey tot toenadering kansloos was. Daarop koos Verwey de kant van Van der Goes en Van Eeden, die het driemanschap in Sloterdijk als redactie van *De Nieuwe Gids* als onwettelijk beschouwden.

De drie eigenaren en voormalige redacteuren Van Eeden, Van der Goes en Verwey zetten de uitgever Versluys zozeer onder druk dat hij hen als de enige redactie van *De Nieuwe Gids* erkende.⁶⁸³

Door Versluys' opstelling stonden Kloos, Boeken en Tideman feitelijk buiten spel en konden Verwey c.s. aan de slag met de samenstelling van het nieuwe nummer van het tijdschrift. Verwey die de hem uit vroeger tijd bekende rol van secretaris op zich nam, bracht de kopij voor het aprilnummer naar de drukker van *De Nieuwe Gids* Clausen. Ook van de Kloos-factie lag bij Clausen kopij gereed om gedrukt te worden. Dit zorgde, bij zowel drukker als uitgever, voor de nodige verwarring. De verwarring werd nog groter toen Van Eeden, die Van der Goes volmacht had gegeven namens hem op te treden, deze volmacht om onduidelijke redenen onverwacht weer introk. De uitgever Versluys kon daarop niets anders dan vaststellen dat Van der Goes en Verwey niet meer over een meerderheid beschikten. In zijn ogen was de stand binnen de club van eigenaren 2-2. Dat behoefde weliswaar enig goochelwerk, maar ervan uitgaande dat iemand die niet meer tegen Kloos was wel voor hem moest zijn, was alles weer mogelijk.

Deze redenering kwam Versluys goed uit, want zo kon ook hij, die altijd met Kloos zaken had gedaan, diens kant kiezen.⁶⁸⁴ Hij had duidelijk meer fiducia in Kloos en zijn twee vazallen

⁶⁸² Briefkaart van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 25 april 1894, in Van de Schoor en Brinkman, 2008, p. 210.

⁶⁸³ Van der Goes 1931, p. 73-74.

⁶⁸⁴ Ibid., p.77.

dan in het gelegenheidskoppel Van der Goes en Verwey. Van der Goes was weliswaar een betrouwbaar leverancier van artikelen, maar Verwey daarentegen had lange tijd niets van zich laten horen en diens betrokkenheid bij het tijdschrift, zo zal de uitgever mogelijk hebben geredeneerd, kon niet erg groot zijn.⁶⁸⁵ Verder had Van Eeden duidelijk aangegeven van de hele *Nieuwe Gids* schoon genoeg te hebben, waarop Versluys de conclusie trok zijn eigen weg te kunnen gaan zonder Van Eeden, de best verkopende auteur van het stel, voor het hoofd te stoten.⁶⁸⁶

Inmiddels liep de maand april al aardig naar het eind en was *De Nieuwe Gids* nog altijd niet verschenen. Toen kwam Tideman in actie. Op zaterdag 28 april drukte hij bij drukkerij Clausen in de Amsterdamse Sint Jansstraat de manuscripten van 'de groep Verwey', bestemd voor 'hun' *Nieuwe Gids*, doodleuk achterover. Als redacteur van *Propria Cures*, dat ook bij Clausen gedrukt werd, had Tideman in diens burelen al heel wat afvergaderd en hij kende er dus goed de weg.⁶⁸⁷ Hij speelde vervolgens de gestolen papieren door aan Kloos, die ze doodleuk, als ware het nagekomen kopij, naar de drukker bracht. 'Tideman heeft de kopij van de drukkerij gegapt,' meldde Verwey aan Van Deysse die zo zijn best had gedaan voor de beoogde aflevering kopij af te staan.⁶⁸⁸

Zo verscheen op 4 mei, de aprilaflevering van *De Nieuwe Gids*, met de gestolen kopij waaronder bijdragen van Van Deysse en Van Looy en een studie van Charles (Chap) van Deventer, die hij voor een nieuw Kloos' nummer al geruime tijd eerder had teruggetrokken.⁶⁸⁹

Dit aprilnummer van *De Nieuwe Gids* opende met de 'Inleiding tot de tweede reeks der Nieuwe-Gids-jaargangen', dat wij hier in extenso citeren, omdat Willem Kloos hier zijn lezers een beeld schetste dat, eufemistisch uitgedrukt, niet geheel conform de waarheid was, maar hem voorlopig zou verzekeren van voldoende abonnees voor ook deze tweede reeks van *De Nieuwe Gids*:

'Toen de voormalige redactie van de Nieuwe Gids, de meerderheid harer leden ten minste, het tijdstip gekomen zag dat er ernstiger, en, voor de eer van òns Land, ook hùn land, gewichtiger diensten te doen kwamen, dan die zij, sinds zoovele jaren, met de meest mogelijke bedaardheid en takt hadden vervuld, toen zij hadden ingezien dat ons tijdschrift ook door hùn toedoen geworden was, na jarenlange toewijding en ernst en arbeid van hun hand en hun hoofd, geworden was, wat zij eenmaal gezworen hadden in jongere en frisschere hartstochtelijker jaren, elkandren ook, maar vooral zichzelf: het eerste moderne tijdschrift van het land, - de vervulling van een hoop, waar zij zoo dikwijls met elkander over hadden gepraat in nadrukkelijken ernst of luchtige scherts: toen achtte de meerderheid dier redactie, zich-zelve steeds in essentie gelijk blijvend, ook het oogenblik aangekomen om terug te keeren naar hun vroeger bescheidener standpunt, en, dankbaar terugziende op hun in stilte gedane arbeid en, blijde dat zij, zooveel in *hun* vermogen lag, hadden mogen meewerken tot

⁶⁸⁵ Nijsen 1989, p.116.

⁶⁸⁶ 's-Gravesande 1956, p. 419 e.v

⁶⁸⁷ Nuis 1965, p.9-10.

⁶⁸⁸ Brief van Albert Verwey aan Lodewijk van Deysse, d.d. 1mei [1894], in: Prick 1981, dl. I, p. 165.

⁶⁸⁹ Brief van Albert Verwey aan Lodewijk van Deysse, d.d. 31mei [1894], in: Prick 1981, dl. I, p. 166-169. Nijsen 1989, p. 116-117.

het in orde brengen van een nationaal monument, wenschten zij wederom te worden wat zij eenmaal waren, wat zij eigenlijk altijd voor zich zelf waren gebleven, ondanks al de glorie waar het volk hen mee omgaf, wederom te worden de bescheiden menschen, die, ondanks al hun bescheidenheid, toch iets hadden durven wagen voor den bloei van hun Land. Zij trokken zich met gevoelde terughouding - een deugd, die latere historici hun vriendlijk zullen toekennen - na hunne zoo moeilijke en eervolle, met zooveel succes bekroonde overwinning terug in zich-zelve, wetend dat er niets meer te doen viel voor hun handen, wetend dat het oogwit, waarvoor zij altijd zoo hadden gearbeid, nu eindelijk was bereikt. En met gepaste beweging, met kalm gebaar, gaven zij de geheele zaak, zonder zelfs eenige dankbaarheid te verlangen, terug aan den man, die hen acht jaar geleden om hunne hulp had verzocht, toen hij ganschlijk alleen stond, een hulp, waar hij hem dankbaar voor is en zijn leven lang zal blijven, al staat hij nu ook voortaan niet meer alleen. Ja, dankbaar zal hij hun blijven, want alleen stond hij wèl in het toen nog te ontginnen letterkundige Nederland, toen hij het geluk had de heeren om hun hulp te durven vragen, eene hulp, die zij hem met gestadige toewijding en rustige werk-kracht zooveel gelukkige jaren lang hebben gegund, totdat zij nu eindelijk met groote bescheidenheid meenden, dat het hun plicht was jegens hen zelve en jegens het tijdschrift: zich in hun eigen minder openbare werkring terug te trekken, en, nu zij gedaan hadden, wat gedaan worden moest, voortaan te doen de arbeid die meer passend was bij hun temperament. De redactie van de Nieuwe Gids ontbond zich vriendschappelijk en liet aan den oprichter en eersten ideeën-aangever, de plaats, die zij wisten dat hem rechtens toekwam: het opperbestuur over den toestand, door hem altijd voorzien en voorzegd, en gedreven met hun lofwaardige hulp en onwaardeerbaren raad. De Nieuwe Gids is thans, dank zij den bloei der hollandsche letterkunde, wat de stichter zich altijd had durven vóórspiegelen, had gewaagd te voorspellen, en is dat geworden niet door hem-zelf op zichzelve werkende, maar ook door hunne hulp, en van harte wordt door hem aan de nu afgetreden helpers een vriendelijke hand tot afscheid gedrukt en een ik-dank-u gezegd. Ja, want inderdaad, hun taak is volbracht. Wat in de Literaire Kroniek van Juni voorspeld werd, is thans reeds begonnen werkelijkheid te zijn. De jongere hollandsche generatie komt op den voorgrond, en de stichter, reeds ouderend, schoon, hij gelooft het, nog niet verouderd is zoo blijde op zijn eigene, het publiek bekende en door de jaren misschien niet verminderende manier meê te mogen en te kunnen en te willen aan wat er opkomt aan kracht en talent en grootheid, onder het thans zich voortstuwende jongere geslacht.

Hij wordt ouder, dat is waar, maar hem is gegund te blijven voelen met de jongeren, en hij aanvaardt zijne thans nog ernstigere dan vroeger, verantwoordelijkheid met een onwetend maar kalm gemoed. Hij noodigt de jongeren in Nederland, die iets willen omdat zij iets kunnen, zich gerust bij hem aan te sluiten, om zich gerust bij zijn tijdschrift aan te melden. Samen met hem zullen twee jongere krachten de redactie vormen, die doen zullen wat hunne hoofden en handen vinden om te doen.

Willem Kloos. Amsterdam, April 1894.'

Het was de nieuwe secretaris Tideman die samen met Hein Boeken voor een groot deel de aprilaflevering volschreef, die, ondanks de gestolen kopij, inhoudelijk weinig voorstelde. Van

Deventers vervolg van zijn studie over Plato's *Het Symposion*, was de enige belangwekkende bijdrage. Verder was er werk van Delang en de buitgemaakte bijdragen van Van Looy en Van Deysel. Deze laatste was bijzonder nijdig dat zijn gunstige bespreking van een roman van Maurits Wagenvoort de pesterige kanttekening meekreeg dat de redactie het met het oordeel van de criticus geheel en al oneens was. Ook Van Looy's gedicht in terzinen 'Een gezicht' kreeg een sneer van de heer Tideman.⁶⁹⁰

Ondertussen putte de tegenpartij, Kloos' oude kameraden, zich uit in verontwaardiging. Daartoe werd ook het krantenvolk gemobiliseerd, zodat heel Nederland kon meegenieten. In het weekblad *De Amsterdammer* van 13 mei 1894, onder het kopje *De Nieuwe Gids*, zijn de verontwaardigde reacties op Tideman's 'roofpartij' terug te vinden. De uitgever Versluys merkte in diezelfde kolom op dat de samenstelling van het tijdschrift buiten zijn competentie lag. Arnold Ising, altijd in voor een goede roddel, had er plezier in en briefde het nodige door aan Witsen in Ede:

Wat zijn Karel'tje [Lodewijk van Deysel] en Chap [van Deventer] en Kobus [van Looy] nijdig. [...] Die lui merken niets dan zichzelf, maar heel akelig; ze vinden het niet eens grappig dat ze in hun eigen strikken, zoo netjes vast zitten. Kijk, kijk, kijk! Daar hebben ze als de bliksem hun stukjes gestuurd aan de nieuwe redactie, en nu staan ze er warempel toch in onder het secretariaat van dien Tideman met wien ze niets te maken hebben.⁶⁹¹

'Karel'tje' was zelfs zo kwaad, vooral om de negatieve kanttekening die Tideman bij de gekaapte tekst had geplaatst, dat hij de advocaat mr. H.J. Biederlack (bekend van de Brederoclub en als medewerker van *De Nieuwe Gids*) in de arm nam. Biederlack dacht zowel Tideman als Versluys aan te kunnen pakken. Kloos en Boeken bleven buiten schot.⁶⁹² Al spoedig zag Van Deysel ervan af. Dit zou in de papieren gaan lopen.

Op 12 mei kwamen 'de eigenaar-benadeelden' bij Van der Goes in de Nicolaas Beetsstraat bijeen om de ontstane situatie te bespreken. Van der Goes was van mening dat Versluys buiten zijn boekje was gegaan en dat zij, als eigenaarredacteuren, zeggenschap hadden over het tijdschrift. Tideman, die van de bijeenkomst in Amsterdam-West lucht had gekregen, bezorgde die avond een enveloppe met een knap staaltje schelden:

⁶⁹⁰ 'Naschrift: Dit vers van den heer van Looy wordt niet alleen geplaatst alleen omdat het voor het zuiver gevoelde, dat is niet bedachte, en oorspronkelijk gedeelte een nieuwe uiting is van dezen novellist, die op andere ver daarafliggende perioden van zijn bestaan de macht heeft over het vers, maar omdat het misschien de eerlijkste uiting is van de gedachten, die meer menschen koesteren omtrent de verhouding tusschen twee menschen in dit land, Willem Kloos en mij, in verband met de wijziging in richting, van West naar Oost, van Noord naar Zuid, die de Nieuwe Gids in Oktober '93 onderging. In dit vers, oorspronkelijk getiteld: Een Tuimel, zal dan met: Een God gelijk, in kalme majesteit, Willem Kloos, de dichter en prozaschrijver en mensch zijn bedoeld en met het Beest: P. Tideman. Het Amsterdamsch weekblad, welbekend, gaf in November een satirieke plaat uit, met dezelfde strekking. Van het Weekblad hoop ik het niet, van den heer van Looy wel, dat de Tijd hem tot andere inzichten zal brengen. 28 April '94. P. Tideman.'

⁶⁹¹ Brief van Arnold Ising aan Willem Witsen, d.d. 10 mei 1894, in: Veeze 1973, p. 31.

⁶⁹² Prick 2003, p. 388.

'Aan de bourgeoisconspiratie ten huize van den Heer F. v.d. Goes, Amsterdam'

Een feit, smeerlappen dat niet te verbloemen is
 Is dat je laatste leugen is verloren,
 O honden die Pet Tideman woudt smoren,
 Ik wijd je allen ter verdoemenis.
 Ik ben de Goddichter die te roemen is,
 In alle tijden en ik laat me hooren,
 Mijn bliksem bloedstem uit den ijz'ren toren
 Van mijn Godsboosheid. Weet je hoe men is
 Als men gaat sterven? Daadlijk zul je 't weten
 Ik lag een bom op jou vervloekten stoep,
 En je gaat stikken honden in je vuilheid,
 Hyena's ben je die met dichters muil bijt,
 Hier ben ik Pet en in je flauw geroep
 Om 't leven zal mijn lol zich rood staan zweeten.⁶⁹³

P.T

In dit 'gedicht' aldus mederedacteur Hein Boeken ontmoette hij de laatste uitbloei van de magische kracht die in Pet Tideman werkte, die veel had gepubliceerd en daaronder ook vele uitstekende stukken, 'maar hij was toen op z'n end'.⁶⁹⁴ In een nagelaten stuk proza onder de titel 'Herinneringen aan december 1894' nam Boeken, die kennelijk van mening was dat er veel onzinnigs over Tideman werd gedebiteerd, zijn vroegere mederedacteur, zoals uit het onderstaande blijkt, in bescherming:

Ja ik weet wel, men kan in een akademisch proefschrift zeggen dat het beter is om over hem te zwijgen, dan hem eenige verdiensten toe te kennen, en om dat proefschrift, 'met lof bekranst' worden; men kan in Groot Nederland een nuchter verhaal der gebeurtenissen geven, waaruit blijkt dat iemand in jeugdige overmoed, omdat anders het tempo der geschiedenis te veel van zijn geduld zou hebben gevergd, eenige hinderpalen door welke meer bezadigde ernst zich wellicht zou hebben laten terughouden, doorgebroken heeft - mij is het niet mogelijk in deze herdenkings December stemming niet van P. Tideman en wel als iemand wiens beeld me naast dat van Alfons Diepenbrock verschijnen komt, te gewagen. Maar als nu eens datzelfde oordeel van 'stupidité' kwam uit den mond van eene gansch andere persoonlijkheid. Als het werd uitgesproken door de man, die schoon nog jeugdig van jaren, vergrijsd in wijsheid, den man die gezeten heeft aan de voeten van de wijste van eigentijd en de woorden van de wijzen van vroeger eeuwen in zich heeft opgenomen en verwerkt, die midden in den hellen dag van wetenschap en ongeloof, de overleveringen van vroegere tooverleeren en van eeuwen-oud geloof in zich levend heeft gehouden niet alleen, maar zijns ondanks in zich levend gebleven voelt,

⁶⁹³ Van der Goes 1931, p. 113-114.

⁶⁹⁴ Mooy 1967, dl. II, p. 21.

een man die behalve over de macht van het overredend woord van den leeraar en denker, beschikt over de tooverkracht van muziek...

En stel nu bij dezen oudere dan jongere, een die nog niet toegerust is met bezadigden ernst van eigen gemoeds- en geestesgesteldheid, maar een die toevoert met de ademlooze aandacht en waarheidsdorst van den leerling, die nog zelf onervaren is in de lessen der eeuwen, maar door aanleg een volkomen tot het opnemen van die wondervreemd en verlokkelijk klinkende wijsheid *geschikten* geestesboeken biedt, - dan weet gij hoe de jeugdige Tideman tegenover den tien jaar ouderen Diepenbrock stond – dan kunt ge een flauw vermoeden hebben van de magische kracht, die door welke geheimzinnige gril van het noodlot dan ook, werd los-gelaten op de naïeve bevolking van dat paradijs, als dat welke zich nu voor den herdenkende, de N.G. der jaren 1885-1893 voordoet. En zoo hij gewerkt heeft als degene, die nu eenmaal gedoemd is om de eeuwige verdeeler te zijn – het is noch zijn schuld, noch van hen op wie hij aldus heeft gewerkt.

[...] Want ook hem (Royaards) jeukte in 1894 de hand om in even snel tempo als Tideman dat wenschte de maat te slaan voor het Rhythme van zijn tijd.⁶⁹⁵

Tidemans 'end' werd versneld door de ontwikkelingen in zijn privéleven. Op zaterdag 19 mei, een week na zijn actie in de Nicolaas Beetsstraat op de stoep van Van der Goes, werd zijn gehandicapte zoon Pieter geboren. In de nacht van de bevalling werd de goeiige Hein erop uitgestuurd om de baker te telegraferen. Aan de balie van het Amsterdamse telegraafkantoor trof hij Jan Hofker. Deze tamboereerde het nieuws op zijn beurt onmiddellijk door naar Willem Witsen in Ede:

Vrijdagnacht had ik nachtdienst. Te 3 uur in de nacht kwam Hein om te telegrafeeren en de baker te halen. Om half vijf is het kindje geboren. Zaterdagmiddag ontmoette ik volgens afspraak Willem en Hein in de bodega. Ze waren zeer ontsteld en wilden eerst liever niets uitlaten. Hein was heel beroerd. Het is zóó, beste Wim, het kindje ontbreken de extremiteiten van den eenen kant. Maar gezien hebben wij het niet. Pet was zondag, toen ik er was, heel verdrietig. Hij zei nog, het heeft zoo'n lief hoofdje en zulke lieve oogjes; hij zei mij huilende dat hij ervan ging houden.⁶⁹⁶

Een paar dagen later vervolgde Jan Hofker zijn verhaal over het drama:

Met het kleintje is veel meer mis.⁶⁹⁷ Niet alleen zijn het rechterarmpje en -beentje niet ontwikkeld, ook de tong en gehemelte hebben hele nare dingen en er zijn een paar onregelmatigheden aan het hoofd.⁶⁹⁸

Annette Versluys, de echtgenote van de uitgever, en Lucie Broedelet, de nieuwe ster aan het *Nieuwe Gids*-firmament, werden onmiddellijk gemobiliseerd om de eerste dagen voor moeder en kind te zorgen. Ook Pet Tideman zag zich plotseling geplaatst voor zijn nieuwe

⁶⁹⁵ Boekenarchief, Letterkundig Museum, Den Haag. B 00663 H.1., d.d. 14 december 1929 [met potlood en rode pen: deze herinneringen moeten worden verscheurd].

⁶⁹⁶ Brief van Jan Hofker aan Willem Witsen, d.d. [22 mei 1894], Witsenarchief, KB 75C51.

⁶⁹⁷ Tidemans echtgenote was door haar vader van de trap afgegooid toen hij hoorde dat zijn dochter ongetrouwd zwanger was en daardoor hun kind misvormd ter wereld kwam. Zie hierover: Vergeer 2003, p.129.

⁶⁹⁸ Brief van Jan Hofker aan Willem Witsen, d.d. 30 mei 1894, Witsenarchief, KB 75C51.

rol als vader van een zwaar gehandicapt kind. Pet, die ondanks zijn verzet in zijn studentikoze overmoed au fond tot de bourgeoisie behoorde, zag in die vreselijke situatie toch kans om in gezelschap van Lucy Broedelet en de patriciërsfamilie van zijn vriend Gijs van Tienhoven een concert van Diepenbrock bij te wonen. Hij was volgens de etiquette van die tijd gekleed in rokkostuum en distantieerde zich die avond overduidelijk van Kloos en Boeken, met wie hij in Sloterdijk, min of meer gedwongen door zijn persoonlijke situatie, steeds minder contact had. Als echte bohemiens, met ongekamde haren, zonder boorden en in jasjes die hun beste dagen hadden gekend, lieten zij zich aan de burgerij niets gelegen liggen. Diepenbrocks invitatie aan hen lieten zij niet aan zich voorbij gaan.. Ondanks alle ellende had Tideman de publicatie over zijn betrokkenheid bij *De Nieuwe Gids* nog diezelfde maand gereed. In het verweerschrift, zoals Tideman het noemde en dat bij Versluys apart werd uitgegeven, lichtte hij zijn rol in de affaire rond *De Nieuwe Gids* van 1894 toe en verdedigde zich met verve tegenover Kloos' oude vrienden. Aan het eind van het pamflet stelde hij:

te gevoelen voor mij een weten is, in de eerste plaats voor u, Willem Kloos, wiens eerste bladzijden van 'Verleden, Heden en Toekomst' mij wakker maakten uit den ondevote dees Aard tot een Hel makende geslotenheid voor alles wat der Ziele behoort en onaantastbaar is [...] in de tweede plaats voor u, Alphons Diepenbrock, die staat verre van een partijen-strijd in de letterkunde.⁶⁹⁹

Kloos kwakkelde voortdurend met zijn gezondheid en was door al die ruzies geïsoleerd geraakt van zowel zijn 'oude' als zijn 'nieuwe' vrienden. De drankfles en Boeken waren vaak zijn enige gezelschap. Maar ook onder deze beroerde omstandigheden moest er gewerkt worden aan een nieuwe aflevering van het tijdschrift. Kloos was daarbij gedwongen zwaar te leunen op zijn nieuwe secretaris Tideman, die druk in de weer was kopij voor *De Nieuwe Gids* in te zamelen.⁷⁰⁰

Zoals blijkt uit de brieven van de Haagse schilder Thorn Prikker (1868-1932) was inmiddels niet alleen Amsterdam, maar ook heel Den Haag op de hoogte van de betreurenswaardige toestand van Tidemans 'vriend' Kloos.

Aan zijn vriend Henri Borel (1896-1933) schreef Prikker dat hij van de schilder Floris Verster (1861-1927) had vernomen dat Kloos zowat krankzinnig was of in ieder geval een delirium had en de hele dag maar riep dat *De Nieuwe Gids* dood was:

T Is ellendig hé, hij moest naar een gesticht daar hij geen contanten had zich particulier te laten verplegen. Goddank heeft nu Mejuffrouw Sara de Swart hem bij haar in laten wonen, zij verpleegt hem zelf, geholpen door Isaac Israëls. Weet je wat ik nu verdomd gemeen vind, zie je ik zou die lui met einden hout voor hunne lamme koppen kunnen trommelen, dat zijn collega's die hem toch wel groot vonden, hem nu gewoon laten stikken, ik bedoel van Eeden, Verwey en dergelijk kapitalisten. Wat

⁶⁹⁹ Tideman 1894 (*Een jongste generatie*), p. 44.

⁷⁰⁰ Brief van Jan Hofker aan Willem Witsen, d.d. 14 [juni 1894], Witsenarchief, KB 75C51.

toeval dat Sara de Swart kontanten en goede wil heeft anders zou Kloos in het armengesticht worden verpleegt door ploerten, die door ziekenverpleging hun geld verdienen, de beroemde naar de handen kijkers heeren. Als je geld hebt goed maar anders krijg je op je smoel van dergelijk vee. Je weet zeker wel dat die Nieuwe Gids heeft opgehouden te verschijnen, daarover gaan ook sinistere praatjes hier rond. Ze spreken van een formeel gevecht tusschen Kloos en Tideman, de een moet de ander van de kamer afgesmeten hebben (wie van de twee de gelukkige was weet ik niet). T was natuurlijk te verwachten dat een of andere schoone dag tusschen Kloos en Tideman ruzie ontstond, Kloos heeft altijd zoo'n satelliet nodig maar het moet nogal heftig deze keer gebeurd zijn.⁷⁰¹

Een week later voegde hij er nog aan toe: 'Ik lees daar juist in de krant dat Kloos nu in Velp verpleegt wordt, zou hij erger geworden zijn?'⁷⁰²

Voor het julinumner, dat met grote vertraging pas in september verscheen, verzorgde Tideman bijna een kwart van de aflevering. Hij had geen andere keuze. Kloos leek nauwelijks meer tot werken in staat. Zijn bijdrage aan het nummer bestond uit slechts zeven sonnetten die hij alle opdroeg aan Tideman. Verder was door al die ruzies niemand meer bereid in het blad te publiceren. De oude medewerkers waren weggelopen of weggestuurd. Ook Henriëtte van der Schalk had haar medewerking opgezegd. Alleen de verzen van de dichter Leopold (1865-1925) die hij onder de titel *Scherzo* aan het tijdschrift bijdroeg, waren belangwekkend.⁷⁰³

De kwaliteit van *De Nieuwe Gids* holde zienderogen achteruit en het blad was geen schim meer van wat het ooit was geweest. Al Tidemans inspanningen bleken uiteindelijk tevergeefs; het regende opzeggingen. Dat was voor de uitgever niet vol te houden. In heldere ogenblikken besepte Kloos terdege dat de keuze voor Tideman wel eens het einde van zijn blad kon betekenen. Uit alles merkte hij dat Versluys, die zelf ook zijn financiële problemen kende, nog maar weinig vertrouwen in Kloos had. In zijn wanhoop zocht hij toenadering tot de vrienden die hij nog niet zo lang geleden publiekelijk geschoffeerd had. Van Eeden noteerde op 22 augustus in zijn *Dagboek*: 'Ik heb een brief van Kloos gehad, met het verzoek om medewerking.' Van Versluys kreeg Van Eeden eenzelfde verzoek. 'Hij wilde mij en Gorter vragen de N. Gids te beheeren. Gorter secretaris. En nu wij dat niet doen houdt de N. Gids op.'⁷⁰⁴

Juist dat einde van *De Nieuwe Gids* probeerde Kloos te voorkomen. In zijn poging zijn geesteskind te redden trachtte hij behalve Van Eeden ook andere oude contacten opnieuw voor zich te winnen. Maar die waren overgelopen naar de kersverse concurrent: tot overmaat van ramp verscheen op 1 september 1894 het eerste nummer van het *Tweemaandelijksch Tijdschrift*, onder redactie van Van Deyssel en Verwey. De prospectus van het tijdschrift bevatte een lijst van meer dan vijftig medewerkers: zo'n beetje iedereen die daarvoor in *De Nieuwe Gids* had gepubliceerd.

⁷⁰¹ Brief van Johan Thorn Prikker aan Henri Borel, d.d. 4 november 1894, in: Joosten 1980, p. 200.

⁷⁰² Ibid., p. 203, datum poststempel 10 november 1894. Vier maanden later, in februari 1895, vertrekt Kloos inderdaad naar Velp.

⁷⁰³ *De Nieuwe Gids* 9 (1894), afl. 5 (juli), p. 185-195.

⁷⁰⁴ Van Eeden 1971, dl. I, zondag 31 oktober 1897, p. 312; 's-Gravesande 1956, p. 423.

Tideman, die niet op de hoogte was van Kloos' toenadering tot zijn oude vrienden, stond er nu helemaal alleen voor, zoals hij zijn vertrouwensman Diepenbrock toevertrouwde:

Hein en Willem zijn weer voor goed van hier vertrokken, zij zijn nu niet de Bohémiens van Amsterdam, maar van Nederland, blijven het altijd. Ik ben nu weer alleen en gevoel mij daarmee zeer gelukkig.⁷⁰⁵

Het driemanschap had geen levensvatbaarheid meer en viel uit elkaar. Tideman zat vast bij vrouw en kind in Sloterdijk, Hein Boeken lichtte, als het even tegen zat, zijn hielen en Kloos zwierf van het ene adres in Amsterdam naar het andere. Zo bivakkeerde hij of op het atelier aan het Oosterpark, of bij de Versluysen of ook wel op een kamertje in de Reinwardtstraat. Aan het Oosterpark waren het de beeldhouwster Saar de Swart en haar vriendin Anna Vis, die inmiddels op het atelier woonden, die de in een steeds diepere crisis verkerende dichter verzorgden. Ook Annette Versluys vergat hem niet. Zij kwam zo nu en dan door de binnentuinen met een pannetje eten voor Willem aanzetten. Boeken bleef voorlopig ondergedoken hetzij in Ede bij de Witsens, hetzij bij de familie Broedelet in Den Haag, dan wel bij de Royaards. Het tijdschrift leek ten dode opgeschreven.

29.4 De doorstart

Nu in de laatste maanden van het jaar 1894 ook het Sloterdijkse driemanschap gestrand was, opereerden Kloos en Tideman los van elkaar als redactiesecretaris van *De Nieuwe Gids*; beiden trachtten zij het blad te redden. Zo bezocht Tideman in gezelschap van zijn vrouw op dinsdagmiddag 16 oktober Van Deyssel in diens villa Villetta te Baarn en vroeg hem daar, zonder Kloos daarover te hebben geraadpleegd, of Van Deyssel niet wilde overwegen om met *De Nieuwe Gids* samen te gaan. 'Ik gevoel geen behoefte *De Nieuwe Gids* tegenover u staande te houden,' verzochtte Tideman.⁷⁰⁶

Van Deyssel nam Tidemans voorstel geen moment serieus. Hij dacht er niet aan in te gaan op een voorstel van een man die hem enige maanden daarvoor nog met fysiek geweld had bedreigd.⁷⁰⁷

Kloos had kennelijk lucht gekregen van Tidemans eenmansactie en was furieus. Maar veel meer kon Kloos ook niet doen. Nu ook Boeken was verdwenen, had Kloos de grip op de situatie volkomen verloren. Ieder geloof dat er een nieuwe aflevering van het tijdschrift zou verschijnen, had hij voorlopig opgegeven en werd zijn verdriet om dat mogelijk verlies

⁷⁰⁵ Brief van Pieter Tideman aan Alphons Diepenbrock, d.d. 30 augustus 1894, in: Reeser 1967, dl. II, p. 209. In het stadsarchief Amsterdam, bevolkingsregister Sloten, 5008,25 staat op blad 693 dat Kloos en Boeken zich op 7 mei hebben aangemeld bij de gemeente Sloten en op 9 mei zijn ingeschreven als 'kunstschilder'. De ambtenaar had kennelijk wat moeite met het bepalen van de uitschrijfdatum, want daar is veel doorgehaald, bijv. '3 Sept. 94'. Uiteindelijk heet het 'Kloos met Bev. Kaart 12 nov. 1895 afgegeven naar Utrecht', waar Kloos vanaf zaterdag 9 november opgenomen was in het krankzinnigengesticht.

⁷⁰⁶ Prick 2003, p. 396.

⁷⁰⁷ Op 14 juli, in de periode van de 'diefstal', schreef Tideman aan Van Deyssel een brief waarin hij o.a. stelt: 'dat ik U tegenkomende U een vuistslag in het aangezicht zal geven'. Waarop Thijm hem een 'malle jongen' noemt en waarschuwt geen vinger naar hem uit te steken of hij (Van Deyssel) zal hem (Tideman) geducht aflossen. Zie voor dit alles (o.a. een gedicht dat Tideman aan Alberdingk Thijm stuurde op 19 juli): Prick 1971 (*Briefwisseling tussen Arij Prins*), p. 189-190, noot 434.

grotendeels gesmoord in de drank. Het briefje dat Diepenbrock zijn verloofde in oktober 1894 schreef, loog er ook niet om:

Er is een groote schrik over Kloos en Boeken. De eerste schijnt werkelijk krankzinnig te zijn. Daar hij vooral aan hartelijkheid en zachtheid behoefte heeft, willen Mevr. Versluys, Saar de Swart en Anna Vis nu trachten te helpen dat hij beter wordt. Boeken is verdwenen. Het is een vreeselijke opschudding.⁷⁰⁸

Twee weken later ging Tideman er volledig onderdoor. Thuis bij zijn vriend Van Tienhoven hoorde hij dat Kloos aan het oprabbelen was en achter zijn rug om een nieuwe aflevering voorbereidde. Het was opnieuw Diepenbrock die zich op het juiste moment op de juiste plaats bevond en uitgebreid verslag deed van de Amsterdamse zaterdagavond 6 november 1894:

Saterdagavond [6 november 1894] bij Gijs [van Tienhoven] vond ik Tideman, die eerst heel rustig en zelfs vrolijk was, maar daarop, toen ik hem verteld had dat eerstdaags de aflevering v.d. N.G. zou komen, buiten hem om, verschrikkelijk opgewonden werd, tot 2 uur bleef praten, toen naar het atelier reed, om Kloos te zoeken, Saar de Swart uit haar bed opschelde, en hoorend dat Kl. daar niet was hem op zijn kamer trachtte te vinden. Eindelijk ging hij onder allerlei bedreigingen weg. Gijs en ik hadden daardoor een heel onrustige nacht. Zondag, toen wij juist op ons verhaal weer een beetje kwamen, kwam hij onder het koffiedrinken weer heel opgewonden aanzetten, praatte en schetterde geweldig, totdat Gijs en Suze uitgingen; toen heb ik nog een paar uur met hem doorgebracht en werd hij weer wat kalm. Hij heeft nu het plan om met Gorter nog een nieuw ding te beginnen, wat natuurlijk onmogelijk en ook onzinnig is. Maar om hem te kalmeren heb ik hem daar nog niets van gezegd. Hij heeft mij beloofd verstandiger en redelijker te worden en voelt dat ik hem een steun kan zijn. Gijs en ik moeten hem helpen, anders gaat het helemaal mis met hem.⁷⁰⁹

Ook met Kloos ging het zeker niet goed, maar hij hield zich vast aan zijn tijdschrift. Versluys had zich inmiddels teruggetrokken en een nieuwe uitgever was dringend gewenst. Kloos, die daar in geen enkel opzicht zelf toe in staat was, voerde via Willem Paap besprekingen met de nieuw beoogde uitgever Van Looy over een mogelijke doorstart van *De Nieuwe Gids*, zoals Tideman inmiddels begreep. De oud-redacteur Willem Paap was een slim onderhandelaar, zoals hij in de zomer van 1885 had bewezen, en hij wist Van Looy voor een doorstart te interesseren. Buiten Kloos om verrichtte Paap al het verdere werk. Boeken meldde al op 3 december 1894 dat alles voor het tijdschrift binnenkort rond zou komen en dat hij erg was ingenomen met zijn nieuwe uitgever:

⁷⁰⁸ Brief van Alphons Diepenbrock aan Elisabeth de Jong van Beek en Donk, d.d. 20 oktober 1894, in: Reeser 1967, dl. II, p. 219.

⁷⁰⁹ Brief van Alphons Diepenbrock aan Elisabeth de Jong van Beek en Donk, d.d. 6 november 1894, in: Reeser, 1967, dl. II, p. 237.

Ik vind het achteraf toch maar goed dat we van V.[ersluys] af zijn. Want ze hadden in 't geheel geen vertrouwen meer op Willem als secretaris, Mevr. wilde hem het werk uit handen nemen en ik vind juist, zooals Willem nu is moet het juist maar eens geprobeerd worden, vooral nu hij tegenover vreemde menschen komt te staan.⁷¹⁰

Ook Kloos kreeg er weer wat vertrouwen in en als hij en Hein konden aantonen dat zij beiden, indien nodig, over fl. 500,- konden beschikken, was een doorstart van zijn tijdschrift een feit. Kloos deed voor het geld een beroep op Witsen:

De Nieuwe Gids komt weèr tot stand. Eigenaren zijn dan ik, Hein en S.L. v. Looy. Ieder van ons drieën moet beloven, over vijfhonderd gulden te kunnen disponeeren. Zou je me nu eventjes kunnen laten weten, of Hein en ik, wat jouw resources betreft, daartoe in staat zijn? Morgenavond zal de definitieve bijeenkomst zijn. Mr. W. Paap, Keizersgracht 440, heeft mij in deze uitstekende diensten bewezen.⁷¹¹

Over Tideman geen woord. Hij was door Kloos geslachtofferd. Ook mevrouw Versluys moest het in diezelfde dagen ontgelden. Kloos maakte het kennelijk zo bont dat Witsen op zijn beurt de situatie trachtte glad te strijken. In een ongedateerde brief [december 1894] schreef hij haar:

Geachte Mevrouw, Boeken heeft mij Uw brief laten lezen en nu wil ik u wel graag eens even schrijven en u zeggen hoe afschuwelijk ik het voor u vind, na alles wat u gedaan heeft en nog doen wildet, dat men u leelijke dingen toedraagt. Ik weet niet wat er gebeurd is en niet wie het zegt, alleen zou ik U willen verzoeken te bedenken dat in geval het Kloos is die het zegt U het zich niet behoeft aan te trekken daar wantrouwen volgens Dr. Jelgersma een algemene ziekte verschijnsel is in gevallen als dat van Kloos. Volgens mij die het toch evenzeer goed met hem meent (hoewel hij dit evenmin gelooft) wordt hij tegenwoordig veel te zacht en met veel te veel égarde behandeld. Mijn tactiek was hem zoo veel mogelijk aan zich zelf over te laten en voor zijn materiële behoefte in stilte te zorgen; hem te laten wennen alleen te staan en in de werkelijkheid. Zelf heeft hij nog geschreven (en gezegd ook) De fout van mijn leven is mijn trots geweest. De bezoeken van vrienden, de vriendelijke zorgen van U en zijn verpleegsters hebben hem helpen genezen; maar hoe? Hij wordt beklaagd en verzorgd, hij wordt zich zelf weer, zijn oude trots komt terug enz. terwijl het gebeurde een harde les voor hem had behooren te zijn.

U plukt de bittere vruchten van teveel toegevendheid, Mevrouw. Boeken zal u dezer dagen wel schrijven denk ik, hij is vandaag naar Arnhem.

Mijn vriendschappelijke groeten en die van mijn vrouw bied ik U aan, ook aan de Heer Versluys.⁷¹²

Slechts bij geruchte vernam Pet Tideman waar zijn vroegere vrienden mee bezig waren. Hevig geëmotioneerd schreef Pet, die maar niet geloven kon dat zijn rol bij *De Nieuwe Gids*

⁷¹⁰ Brief van Hein Boeken aan Willem Witsen, d.d. 3 december 1894, Witsenarchief, KB, 75C51.

⁷¹¹ Brief van Willem Kloos aan Willem Witsen, d.d. 4 december [1894], Witsenarchief, KB, 75C51.

⁷¹² Vergeer 1990 ('Van kwaad tot erger'), p. 9.

was uitgespeeld, in november 1894 zowel aan de toneelspeler Willem Royaards (1867-1929) als aan zijn vertrouweling Diepenbrock het volgende epistel, dat veel duidelijk maakt over de geestelijke toestand waar Tideman op dat moment in verkeerde en over die invloed die Kloos op zijn naaste omgeving had:

Mijn oordeel is dit. De wedergeboorte van de N.G. moet m.i. alleen geschieden ter wille van Kloos, die zonder N.G. niet leven kan en als zoodanig is dit zeer goed. Maar zonder mij heeft de N.G. hare betekenis verloren [...] Ik zie hier alsof ik juist het tegenovergestelde ben van Kloos, hij is zacht na woede, ik ben woedend na zachtheid, het eerste is gelukkiger, maar ik ben [een] gevallene van boven. [zin doorgestreept; 'Onzin,' staat in de marge.] [...] Ik voel heel duidelijk dat ik hier in eene andere sfeer ben getreden, misschien die van Kloos, dan is hij een Duivel, maar het heeft mij lichamelijk bewaard. Willem heb ik alles vergeven om te openbaren hoeveel ik van hem heb gehouden, ik die hem nooit nodig wou hebben, meer dan mijn hond, meer dan mijn vader, meer dan mijn ziel in hare zelfgenoegzaamheid, meer dan mijn kind, meer dan mijn broer [...] Later zullen de menschen begrijpen: Perk staat tot Kloos, als Kloos staat tot Tideman, ik weet nu niet hoe dit mogelijk is maar ik heb het gezien. [...] Kloos heeft mij dezen zomer klein-geacht. Kloos heeft van Perk afscheid genomen, toen is deze gestorven, ik heb afscheid genomen van Kloos, nu moet hij sterven voor de wereld.⁷¹³

Drie maanden later, op 1 februari 1895, verscheen onder redactie van Willem Kloos en H.J. Boeken, de eerste aflevering van *De Nieuwe Gids* (Nieuwe Reeks) bij de nieuwe uitgever S.L. van Looy te Amsterdam. Tijdens de doorstart van *De Nieuwe Gids* moesten Saar de Swart en Anna Vis in de loop van februari de verzorging van Kloos opgeven. Na een deliriumaanval werd hij opgenomen in de psychiatrische kliniek van dr. Jelgersma in Arnhem. Henri Samson, inmiddels huisarts en vriend uit de Flanortijd, zou spoedig daarna worden gealarmeerd.

⁷¹³ 's-Gravesande 1956, p. 478 e.v.